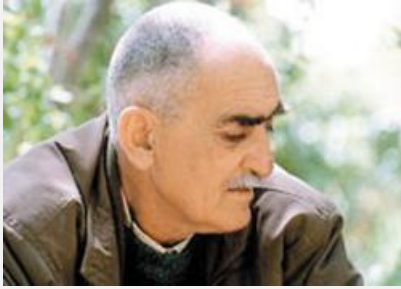

عمر و سرمایه در بای فرهنگ ایرانی

در حالی که چند روزی از برگزاری مراسم چهلم استاد ایرج افشار می‌گذرد و در این مدت روزنامه‌ها، نشریات تخصصی و برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی درباره او بسیار نوشته و گفته‌اند، اما همچنان حرف‌های زیادی باقی مانده است.

جام جم آنلاین: در حالی که چند روزی از برگزاری مراسم چهلم استاد ایرج افشار می‌گذرد و در این مدت روزنامه‌ها، نشریات تخصصی و برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی درباره او بسیار نوشته و گفته‌اند، اما همچنان حرف‌های زیادی باقی مانده است.

هرچند دوستان و نزدیکانش معتقدند هر چه از او بگوییم، به دلیل وسعت و تعداد کارهایش، بازهم کوشش‌های این ایران‌شناس، ناگفته و مجهول می‌ماند. ایرج افشار را هرکس با کتاب و تاریخ و فرهنگ ایران آشنایی داشته باشد، می‌شناسد. بسیاری از کارشناسان او را پس از علامه قزوینی، سیدحسین تقی‌زاده و مجتبی مینوی، بزرگ‌ترین ایران‌شناس عصر ما معرفی می‌کنند. تالیف و تصحیح بیش از 300 عنوان کتاب و انتشار بیش از 2000 مقاله و یادداشت، کارنامه به جایی مانده از فعالیت‌های فرهنگی اوست که اینک بخشی از میراث مکتوب کشورمان به شمار می‌آید.

راه‌اندازی و تجهیز چند کتابخانه

کتابداری و جمع‌آوری کتاب‌های باارزش از مهارت‌های افشار بوده است و این امر خصوصاً در تجهیز کتابخانه‌های مختلف نمود پیدا می‌کند. مثلاً او کتابخانه دانشکده حقوق دانشگاه تهران را با همراهی محمدتقی دانش‌پژوه تجهیز کرد که البته چند سال پیش بخشی از آن در آتش سوخت.

جواد بشری از کارشناسان کتابخانه، موزه و مرکز مجلس شورای اسلامی درباره استاد افشار می‌گوید: «استاد را می‌توان ناجی نسخه‌های خطی دانست. اعتبار نسخ خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نیز مدیون اوست.

او طرح کتابداری تخصصی را در آمریکا گذرانده بود و طرح ساخت کتابخانه 8 طبقه مرکزی دانشگاه تهران را در مرکزی‌ترین نقطه دانشگاه به رئیس وقت ارائه داد. پس از آن افشار و دانش‌پژوه به تجهیز کتابخانه‌ای خالی و آماده پرداختند و از سراسر جهان با نامه‌نگاری و اختصاص بودجه، کتاب و مجله و نسخ خطی خریداری کردند.

البته باید به این صحبت بشری، تلاش ایرج افشار در تجهیز چند کتابخانه دیگر را نیز افزود. پس از احمد سهیلی خوانساری، او بود که کتابخانه وقفی حاج حسین ملک به آستان مقدس علی بن موسی‌الرضا (ع) را سر و سامان داد و آن را به جامعه علمی شناساند.

اگر استاد افشار آن کتابخانه را در آن روزگار به جامعه دانشگاهی معرفی نکرده بود، شاید این گنجینه از بین می‌رفت و هیچ‌گاه محققان نمی‌توانستند از آن استفاده کنند. البته سخاوت ایرج افشار در این جا بیش از پیش اثبات می‌شود که سال‌ها پیش کتابخانه شخصی‌اش را وقف عام کرد و این وقفنامه را در مراکز متعددی برای اطلاع دیگران منتشر کرد.

گفتن از سابقه پژوهشی و آثار تحقیقی او اگرچه ارزشمند، اما شاید تکراری به نظر برسد. از این‌رو درصد برآمدیم تا ویژگی‌های منحصر بفرد او در راه پاسداشت فرهنگ مکتوب ایران را از دید دوستان و نزدیکانش جویا شویم.

اخلاق و منش یک پژوهشگر

ناصرالدین حسن‌زاده که مجموعه‌دار نسخ خطی است، درباره اولین ملاقات ایرج افشار از نسخه‌هایش می‌گوید: «استاد در سال 85 برای بازدید اسناد، اوراق و عکس‌های تاریخی به خانه من آمد و از ساعت 8/5 صبح تا ساعت 12 بدون وقفه به مطالعه آنها مشغول شد. هر بار که از استاد خواهش کردم برای پذیرایی چند دقیقه‌ای استراحت کند، پاسخ می‌داد برای دیدن این اسناد آمده و حیفاً است که زمان از دست برود و موفق به دیدن یکی از این اوراق قدیمی نشود.

وقتی گفتم که حدود 15 سال است به جمع‌آوری این منابع مشغولم، توضیح داد که او طی 40 سال توانسته مطالب کتاب «قباله تاریخ« را جمع‌آوری کند. استاد افشار مجموعه‌داران را تشویق می‌کرد و همین اشتیاق ما را برای پیشبرد راه دشوار جمع‌آوری نسخه‌ها افزایش می‌داد.

اکبر ایرانی، مدیرعامل مرکز پژوهشی میراث مکتوب، درباره اندیشه و منش استاد افشار در زمینه پژوهش و جمع‌آوری اسناد فرهنگ و ادبیات ایران توضیح می‌دهد: «#171؛ چند نکته در زندگی استاد افشار باعث شد تا موفقیت و خیر و برکت در جنبه‌های مختلف زندگی او جاری شود. نکته‌های ظریفی که امروزه بعضی از دانشمندان و اساتید ما از آن غافلند و شاید به همین جهت است که آثارشان نمی‌تواند به پربراری تلاش‌های ایرج افشار و افراد مانند او باشد.»؛

ایرانی، مدیریت زمان را که مهم‌ترین ویژگی استاد ایرج افشار است، تابع عوامل زیر می‌داند: تربیت درست خانوادگی، به کارگیری صحیح آموزه‌ها و آموزدها، دوران‌دیشی، تعقل و دوری از سیاست‌زدگی، داشتن آرامش فکری و امنیت خاطر روحی، نداشتن غم نان و محتاج نبودن به این و آن، داشتن انگیزه قوی و امیدواری بالا، داشتن ایمان و اعتقاد راسخ به نفس کار، پایداری و استقامت و شکیبایی در مشکلات.

نکته: کتابداری و جمع‌آوری کتاب‌های باارزش از مهارت‌های افشار بوده است و این امر خصوصا در تجهیز کتابخانه‌های مختلف نمود پیدا می‌کند

اخلاقیات ایرج افشار مهم‌ترین امری است که اکبر ایرانی بر آن تاکید می‌کند و می‌گوید: «#171؛ تلفن منزل استاد هرگز قطع نبود و همواره به تماس‌های مختلف پاسخ می‌گفت. اگر شخصی سوالی مربوط به تحقیقات ایشان در حوزه ایران‌شناسی می‌پرسید، حتما ارجاعات لازم را به او می‌داد.»؛ دکتر ایرانی به ثروت خانوادگی افشار و بنیاد موقوفات پدرشان اشاره می‌کند و می‌گوید: «#171؛ افشار اگرچه بی‌چشمداشت تحقیقاتش را انجام می‌داد، اما به این معنا نبود که از اتفاق‌ها و رفتارهای افراد پیرامونش غافل باشد. مثلا ما چندین بار از استاد درخواست کرده بودیم که بعضی کتاب‌های ما را تصحیح کند یا مقدمه‌ای بر آنها بنویسد که به دلیل دست تنگ بودن در پرداخت حق‌التحریرشان کوتاهی کرده بودیم. پس از مدتی که استاد افشار از وضعیت مالی ما آگاه می‌شد، تماس می‌گرفت و می‌گفت که به این حق‌التحریرها نیازی ندارد و دلیل تلفن زدنش هم این بوده که ما خود را مدیون او حس نکنیم.»؛

عبدالرحمن عمادی، پژوهشگر و ایران‌شناس نیز با اشاره به علاقه استاد به کتاب و مطالعه می‌گوید: «#171؛ ایرج افشار فردی بسیار مرتب و بااخلاق بود. او در زندگی شخصی‌اش هیچ آلودگی نداشت و حتی به مجالس معمولی هم رفت و آمد نمی‌کرد. علاقه او فقط به کتاب، تحقیقات و... بود و از غیبت و بدگویی نیز پرهیز می‌کرد. او بسیار علاقه‌مند بود تا بیشتر با افراد باسابقه در زمینه ادبیات فارسی و فرهنگ ایرانی معاشرت کند و از این راه بر معلومات خود و دیگران بیفزاید.»؛

پدر کتاب‌شناسی ایران

ایرج افشار تحصیلات ابتدایی را در دبستان زرتشتیان و شاپور تجریش به انجام رساند. سپس وارد دبیرستان فیروز بهرام شد و سال 1324 دیپلم خود را در رشته ادبی دریافت کرد.

از سال 1324 تا 1328 خورشیدی در دانشکده حقوق دانشگاه تهران در رشته قضایی تحصیل و از سال 1329 به عنوان دبیر در دبیرستان‌های تهران شروع به تدریس کرد. در سال 1330 به تشویق محمدتقی دانش‌پژوه به کتابداری در کتابخانه دانشکده حقوق دانشگاه تهران پرداخت و سال بعد مجله «#171؛ فرهنگ ایران‌زمین»؛ را بنیان گذاشت. از میان همکاران او در تأسیس این مجله می‌توان به محمدتقی دانش‌پژوه، منوچهر ستوده، مصطفی مقربی و عباس زریاب خوبی اشاره کرد.

از سال 1333 تا 1337 سردبیر مجله سخن و از سال 1337 تا 1357 مدیر و سردبیر مجله راهنمای کتاب بود. همچنین از سال 1337 به تدریس در دانشسرای عالی وابسته به دانشگاه تهران پرداخت.

سال 1341 به ریاست کتابخانه ملی ایران و سال بعد از آن به ریاست مرکز تحقیقات ایران‌شناسی دانشگاه تهران رسید. سال 1342 فهرست‌نگاری مجموعه کتاب‌های چاپی فارسی دانشگاه هاروارد آمریکا را به انجام رساند. او که از سال 1344 تا 1358 رئیس کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران بود، 10 سال هم با عنوان دانشیاری و سپس استادی رشته تاریخ در دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران تدریس می‌کرد.

از ایرج افشار که به عنوان پدر کتاب‌شناسی ایران یاد می‌شود، تحقیقات ارزشمندی درباره ایران‌شناسی و کتاب‌شناسی به یادگار مانده که در نشریات معتبر ایرانی و خارجی منتشر شده است.

ایرج افشار که چند سالی دچار بیماری شده بود، از شامگاه 12 اسفند سال گذشته در بخش مراقبت‌های ویژه بیمارستان جم تهران بستری شد و در روز 18 اسفند 1389 در 85 سالگی درگذشت.

پژوهش‌هاي ايران‌شناسي، دفتر تاريخ، رياض الفردوس خاني، فرهنگ ايران زمين در 30 جلد، نامه‌هاي تهران، گلگشت در وطن (سفرنامه)، فهرست دستنويس‌هاي فارسي در كتابخانه ملي اتریش، فهرست مقالات فارسي در 6 جلد و... بخشي از تاليفات و تصحيحات اين ايران‌شناس بزرگ است که در حال حاضر به عنوان معتبرترين کتاب‌ها و مراجع دانشگاهي ايران مورد استفاده استادان و دانشجويان رشته‌هايي چون تاريخ، ميراث فرهنگي و ادبيات فارسي قرار مي‌گيرد.

حورا نژادصداقت / جام‌جم